

me quidem longius, sed utrique nostrum quantumlibet credas, utrumque illi excellentiæ nequaquam comparas. Quocirca id quod scriptum est, « Deum nemo vidit » unquam¹: » et, « Lucem habitat inaccessibilem, quem » nemo hominum vidit, nec videre potest²: » et, « Beati » mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt³: » et quidquid aliud ex illis Libris sanctis commemoravi, firmitus credit quam id quod dixit Ambrosius, [Nec in loco Deus videtur, nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscibitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur inaccessu.] Valem quippe esse vel intellexit vel credidit Deum, qui mundo corde conspicitur: hanc autem etiam meam sententiam esse confiteor.

XL. Aliter ergo ista, aliter illa divina verba in fide recipis. De nobis enim tibi subest fortasse aliquis scrupulus, ne in his divinis eloquiis aliquid minus dilucide intelligamus, et non sicut dicta sunt, sed sicut suspicamur, exponantur a nobis. Forte enim dicis apud te ipsum: Quid si et mundo corde videtur Deus, et in loco tamen videtur? aut, Quid si oculis etiam corporalibus Deum videbunt, qui mundo sunt corde, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, quando erimus æquales Angelis Dei? Quantum ergo nobis credere debēas, vel non debeas, fortassis ignoras; et vel plus vel minus quam debes nobis credendo, ne fallaris attendis: divinis autem Scripturis, etiam nondum perspicue intellectis, credendum esse non dubitas. Sed hanc considerationem credendi vel non credendi, et difficultatem scientiæ, et dubitationis æstus, et piam fidem quæ divinis debetur affatibus, in tua mente, ita ut sunt, attendis et vides: nec de his omnino quod apud te ita sint, sive ut ego dixi, sive ut ipsa potius nosti, aliquid ambigis. Vides ita-

¹ Joan. 1, 18. — ² 1 Tim. vi, 16. — ³ Matth. v, 8.

que fidem tuam, vides dubitationem tuam, vides studium tuum voluntatemque discendi; et cum auctoritate divina movearis ad credenda quæ non vides, hæc te tamen credere incunctanter vides; distribuis et discernis hæc omnia.

XLI. Num ergo iis oculis cordis tui, quibus hæc omnia vera et certa esse contueris, tibi que præsentia invisibiliter cernis atque discernis, ullo modo corporeos oculos comparabis? cum etiam de ipsis rebus visibilibus, quæ corporalium oculorum acie quodam modo radiantur, et de ipsis corporeis oculis eorumque acie, qualiscumque et quantacumque sit, quantum distet ab invisibilibus, non excellentioribus, quibus etiam non visis fidem debes, sed ab iis quæ commemoravi, quæ non credis absentia, sed præsentia mente contueris, non iisdem ipsis carnis oculis, sed illis interioribus iudices. Cum ergo interiores oculi iudices sint oculorum exteriorum, isti autem illis quodam officio nuntiandi et ministerio famulentur, multaque illi videant, quæ isti non vident, nihil isti videant, unde non illi tanquam præses iudicent; quis non illos istis incomparabili æstimatione præponat?

XLI.II. Quæ cum ita sint, obsecro te, cum agitur in te ipsa hoc tam grande negotium; cum ab exterioribus interiora distinguis, atque illa istis ineffabiliter anteponis; cumque istis foris relictis, in illis intrinsecus demoraris, et ea suis quibusdam incorporalibus finibus metiendo iudicas, in nulla te putas, an in aliqua luce versari? Ego enim existimo quod tanta tibi et talia, tam vera, tam clara, tam certa videri sine luce non possunt. Ipsam igitur lucem, in qua cuncta illa perspicis, intueri; et vide utrum ad eam possit accedere ullus corporeorum radius oculorum: profecto non potest. Attende etiam, et utrum

in ea videas ulla locorum spatia vel intervalla responde. Nihil ibi tale, ut arbitror, invenis, si vigilanter abigis ab aspectu intimo quidquid imaginum corporalium exterioris hominis sensus invexit: sed forte difficile est. Irruit enim de consuetudine carnalis vitæ; in ipsos quoque interiores oculos turba phantasmatum in similitudinibus corporum: cui resistere conatus, saltem auctoritate divina exclamavi, dolens in illa brevi Epistola, et dixi¹, Audiatur caro carnalibus cogitationibus ebria, « Spiritus est Deus. » Neque enim cujusquam magis quam etiam ipsam meam mentem ab hujusmodi vanitate, illa increpatione compescui. Facilius quippe inclinamur ad solita, et amicum est infirmitati humanæ animæ corporalem conversationem introrsus vel mittere vel admittere, non ubi sana consistat, sed ubi languida quodam modo aut incumbat aut jaceat.

XLVI. Proinde si non potes aciem mentis tuæ a corporearum similitudinum quasi nubilo perspicue serenare, eas ipsas apud te ipsam vigilanter attende; intueri cælum et terram cogitando, sicut oculis corporis cernendo consuesti; easque imagines cœli et terræ, quæ ante oculos cogitationis productæ sunt, vide similitudines corporum esse, non corpora. Sic ergo judica contra te ipsam pro te ipsa, si non potes omnifariam corporalium qualitatum imaginarias formas ab acie tuæ mentis abigere; et unde vinceris, inde convince. Neque enim est, ut opinor, quisquam etiam talibus imaginationibus ita deditus, ut credat sic esse in memoria sua, vel in ipso conspectu cogitationis suæ, solem, lunam, stellas, amnes, maria, montes, colles, urbes, parietes denique domus suæ, vel etiam cubiculi sui, et quidquid per oculos corporis tale cognovit et tenet, ut locorum spatiis atque intervallis

¹ In epist. xcix, n. 5.

sive stent, sive moveantur. Porro si ea, quæ in animo nostro sunt corporibus locisque simillima, non tamen locorum spatiis atque finibus continentur, nec intervallis localibus in nostra memoria reponuntur; quanto magis illa, quæ nullam gerunt similitudinem corporum, charitas, gaudium, longanimitas, pax, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, nulla locorum spatia tenent, nulla intercapedine separantur, aut aliqua oculi cordis, quo radios suos mittant, et ea videant. intervalla conquirunt? Nonne omnia in uno sunt sine angustia, et suis terminis nota sunt, sine circuitu regionum? Aut dic in quo loco videas charitatem; quæ tamen in tantum tibi cognita est, in quantum eam potes mentis acie contueri: quam non ideo magnam nosti, quia ingentem aliquam molem conspiciendo lustrasti; nec cum tibi intus loquitur, ut secundum eam vivas, ullis perstreperis sonis; nec ut eam cernas corporalium lumen erigis oculorum; nec ut eam fortiter teneas, corporalium vires præparas lacertorum; nec cum tibi venit in mentem, sentis ejus incessum.

XLIV. Ecce etiam charitas quantalacumque in nostra voluntate consistit, nobisque conspicua est, nec in loco videtur, nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu: quanto magis Deus ipse, cujus hoc pignus in nobis est? Nam si interior homo noster, quantalacumque imago ejus, non de illo genita, sed ab illo creata, quamvis adhuc renovetur de die in diem; jam tamen in tali luce habitat, quo nullus oculorum corporalium sensus accedit¹, si ea, quæ in illa luce cordis oculis intuemur, et discernuntur inter se, et nullis locorum spatiis separantur; quanto magis Deus, qui lucem

¹ 2 Cor. iv, 96.

habitat inaccessibilem, corporis sensibus, quo nec ipsius nisi mundi potest esse cordis accessus? Cum igitur lucem istam omni corporali luci, non solum iudicio rationis, sed amoris quoque appetitu præposuerimus; quanto id magis valebimus, tanto melius valebimus, donec sanentur omnes languores animæ nostræ ab illo, qui propitius sit omnibus iniquitatibus nostris. In hac enim vivaciore vita facti spiritales poterimus omnia dijudicare; ipsi vero a nemine dijudicari. Animalis autem homo¹ non percipit quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi; et non potest scire, quoniam spiritaliter dijudicatur.

XLV. Quod si nondum possumus præferre lucem iudicantem, ei luci de qua iudicatur; præferre vitam intelligentem, vitæ tantummodo sentienti; præferre naturam non alibi hoc et alibi aliud, sed omnia quæ habet in uno simul habentem, sicuti est nostra ipsa intelligentia, ei naturæ quæ ita partibus constat, ut minor sit dimidia quam tota, sicuti est omne corpus; superfluo de rebus tantis ac talibus disputamus. Si autem hoc jam possumus; aliquid melius quam intellectum nostrum Deum esse credamus, ut pax ejus, quæ præcellit omnem intellectum, custodiat corda nostra et intelligentias nostras in Christo Jesu². Ipsa enim pax, quæ præcellit omnem intellectum, non est utique minor nostro intellectu, ut cum iste sit oculis corporalibus invisibilis, illa putetur esse visibilis. An aliud pax Dei, aliud splendor Dei? cum idem ipse sit unigenitus Filius, cujus et illa charitas, quæ supereminet scientiæ, cujus cognitione implebimur in omnem plenitudinem Dei, non est nostræ mentis luce inferior, quæ illa illuminante tribuitur. Porro si ista inaccessibilis est oculis carnis; quanto magis illa, huic incomparabiliter supereminens? ac per hoc cum sit

¹ 1 Cor. II, 14. — ² Philip. IV, 7.

aliquid nostrum visibile, sicut hoc corpus, aliquid vero invisibile, sicut homo interior, et cum optimum nostrum, hoc est, mens atque intelligentia, invisibile sit oculis corporis; quomodo id quod est melius optimo nostro, visibile erit inferiori nostro?

XLVI. Arbitror te jam concedere, his omnibus consideratis, recte dictum esse quod Deus nec in loco videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et si quid in iis minus intelligimus, vel aliter sapimus, id quoque nobis Deus revelabit, si in quod pervenimus, in eo ambulemus. Pervenimus autem ut credamus Deum non corpus esse, sed spiritum¹. Pervenimus etiam ut credamus quod Deum nemo vidit unquam²; et quod Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ³; et quod apud Deum non est commutatio, nec momenti obumbratio⁴, et quod lucem habitat inaccessibilem⁵, quem nemo hominum vidit, nec videre potest; et quod Pater et Filius et Spiritus sanctus unus Deus est, sine ulla diversitate et separatione naturæ⁶; et quod mundicordes eum videbunt⁷, et quod similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est⁸; et quod Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in illo manet⁹; et quod pacem et sanctificationem sectari debemus¹⁰, sine qua nemo poterit videre Deum; et quod corruptibile hoc et mortale corpus nostrum in resurrectione commutabitur, et induet incorruptionem atque immortalitatem¹¹; et quia seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale transfigurante Domino corpus humilitatis nostræ, ut conforme faciat corpori

¹ Joan. IV, 24. — ² Id. I, 18. — ³ 1 Joan. I, 5. — ⁴ Jacob. I, 17. — ⁵ 1 Tim. VI, 16. — ⁶ 1 Joan. V, 7. — ⁷ Matth. V, 8. — ⁸ 1 Joan. III, 2. — ⁹ 1 Joan. IV, 8. — ¹⁰ Hebr. XII, 14. — ¹¹ 1 Cor. XV, 53.

gloriæ suæ¹; et quod Deus fecit hominem ad imaginem et similitudinem suam²: et quod spiritu mentis nostræ renovamur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus, qui creavit nos³. In his atque hujusmodi Scripturarum sanctarum auctoritatibus per fidem ambulantes, qui dato vel divinitus adjuto intellectu spiritualiter profecerunt, et spiritalia spiritalibus comparare potuerunt, viderunt melius videri mente quam corpore; et ea videri mentē quæ non continerentur locis, nec inter se locorum intervallis separarentur, nec minora essent in parte quam in toto.

XLVII. Hinc est quod fiducialiter ille dicit, quod [nec in loco Deus videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.] Unde quia et invisibilis in Scripturis sanctis ejus substantia commendatur, et visus esse a plurimis per corpus et corporalibus locis in eisdem auctoritatibus invenitur, aut spiritu, quo corporales cernuntur imagines, per aliquam licet incorpoream, tamen similitudinem corporis, sicut in somnis vel in extasi; secrevit ille vir sanctus Dei naturam ab hujusmodi visionibus, easque dixit esse quas Dei voluntas elegisset, non quas natura formasset. Facit enim Deus istas quibus ut vult, cui vult, quando vult, appareat, sua latente atque in se incommutabiliter manente substantia. Si enim voluntas nostra apud se manens et latens sine ulla sui commutatione, per quas se utcumque ostendat, exprimit voces; quanto facilius Deus omnipotens, sua latente atque incommutabiliter manente natura, in qua voluerit specie, potest, cui voluerit, apparere, qui ex nihilo creavit omnia, atque in se manens innovat omnia?

¹ 1 Cor. xv, 44, et Phillip. iiii, 21. — ² Gen. i, 27. — ³ Ephes. iv, 23, et Coloss. iii, 10.

XLVIII. Ad eam vero visionem, qua videbimus Deum sicuti est, mundanda corda commouit. Quia enim corpora consuetudine loquendi visibilia nominantur, propterea Deus invisibilis dicitur, ne corpus esse credatur; non quia corda munda suæ substantiæ contemplatione fraudabit; cum hæc magna et summa merces Deum colentibus et diligentibus promittatur, dicente ipso Domino, quando corporalibus oculis visibiliter apparebat, et invisibilem se contuendum mundis cordibus promittebat: « Qui diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et ostendam me ipsum illi. » Hæc quippe natura ejus æqualiter cum Patre invisibilis, sicut æqualiter incorruptibilis est: quæ, sicut supra dictum est, continuatim Apostolus posuit, divinam substantiam, qua potuit hominibus prædicatione, commendans. Quam si oculi corporales in resurrectione mutata corporum qualitate conspicient, viderint qui hoc possunt astruere: me plus movet illius sententia, qui nec in ipsa resurrectione hoc corporalibus oculis, sed mundis cordibus tribuit.

XLIX. Et de spiritalis quidem corporis qualitate, quod resurrecturis promittitur, vel discere aliquid adhuc, vel quærere non recuso: si tamen de hac re disputantes illis vitiis carere possimus, quæ plerumque studiis humanis et concertationibus excitantur, dum supra quam scriptum est unus pro altero infletur adversus alterum: ne dum altercando quærimus investigare, quomodo possit videri Deus, ipsam pacem sanctificationemque perdamus, sine qua nemo poterit videre Deum: quod ipse avertat a cordibus nostris, ut ea suæ contemplationi munda reddat atque custodiat. Illud tamen quia non dubito, non requiro, quod Dei natura nunquam videatur in loco;

¹ Joan. xiv, 21. — ² 1 Tim. i, 17.

Jam utrum possit hujus corporis oculis videri aliquid, quod in loco non videtur, ab eis qui hoc valent disserendo monstrare, cum pace dilectionis audire paratus sum, et quod me movet in commune conferre. Sunt enim quidam, qui Deum ipsum omnino corpus esse præsumunt, putantes quidquid corpus non est, nullam prorsus esse substantiam: istos omni modo aversandos censeo. Sunt autem alii Deum quidem ipsum corpus non esse minime dubitantes; sed ideo eos, qui ad vitam æternam resurgent, etiam per corpus Deum visuros putant, quoniam talem sperant spiritualis corporis qualitatem, ut etiam ipsa quæ caro fuerat, spiritus fiat. Quod si ita est, quantum distet a superiori opinione, et quam hoc sit tolerabilius, etiamsi verum non sit, puto facillime judicari. Primo quia multum interest, utrum de Creatore an de creatura aliter aliquid sentiatur quam veritas habet. Deinde quia conatus mentis utcumque ferendus est, volentis corpus convertere in spiritum, non in corpus Deum. Postremo quia id quod ego in illa Epistola mea¹ dixi de istis nostræ carnis oculis, quia neque nunc possunt, neque tunc poterunt Deum videre, etiam sic verum est: non enim dictum est nisi de oculis corporalibus, quod tunc non erunt si corpus ipsum spiritus erit; ac per hoc corporei oculi nunquam Deum videbunt, quia cum videbitur, spiritus eum non corpus videbit.

L. Tota igitur quæstio jam remansit de corpore spiritali; quatenus induat incorruptionem et immortalitatem hoc corruptibile atque mortale², et quatenus ex animali in spiritale mutetur. Quæ diligentius sollicitiusque tractanda est, maxime propter corpus ipsius Domini, qui transfigurat corpus humilitatis nostræ, conforme corpori gloriæ suæ, ut possit sibi subjicere omnia³. Cum enim et

¹ In epist. xcti, n. 3. — ² 1 Cor. xv, 53. — ³ Philip. iij, 22.

Deus Pater videat Filium, et Filius Patrem; procul dubio non sunt audiendi, qui visionem nolunt tribuere nisi corporibus. Neque enim dici fas est, quod Filium Pater non videat, aut et ut ipse videat, corpore indutus est, si non nisi ad corpus pertinet visus. Quid quod in ipso mundi exordio, antequam a Filio esset ulla forma servi suscepta, vidit Deus lucem, quia bona est¹; et firmamentum, et mare, et aridam, et omne fœnum, atque omne lignum, solem, lunam, stellas, reptilia animarum vivarum, volatilia cœli, animam vivam: postremo vidit Deus omnia, quæ fecit, et ecce bona valde²? Quod cum per quasque creaturas Scriptura toties repetisset, miror unde nata fuerit illa opinio, qua putatum est tantum ad corpora pertinere visionem. Quæ opinio de quocumque loquendi more orta sit, Scripturæ tamen sanctæ non sic loqui solent, quæ nisi, non tantum corpori, verumetiam spiritui, magisque spiritui quam corpori tribuerent visionem, non Prophetas proprie videntes appellavissent³, qui non corpore sed spiritu etiam futura viderunt.

LI. Sed cogitandum est, ne quid insolenter audeamus, si dixerimus corpus non solum mortalitatem et corruptibilitatem, verumetiam hoc ipsum quod corpus est per gloriam resurrectionis amittere, et spiritum fieri. Eo modo quippe aut conduplicabitur substantia spiritus, si et corpus spiritus erit; aut si unus erit spiritus hominis, ita ut commutato et converso in spiritum corpore, neque geminatione neque incremento conduplicetur, nec omnino ullius accessu quantitatis augeatur; metuendum est ne nihil aliud dici videatur, quam corpora non illa mutatione immortalia mansura, sed nulla potius futura et omnino peritura. Quapropter donec diligenti inquisitione, si Dominus adjuverit, reperiatur quid secundum Scripturas

¹ Gen. ii, 4. — ² Ibid. 31. — ³ 1 Reg. ix, 9.

de spiritali corpore, quod in resurrectione promittitur, probabilius sentiendum sit, interim nobis sufficiat quod unigenitus Filius, idemque mediator Dei et hominum homo Christus Jesus ita videt Patrem, sicut videtur a Patre¹. Nos autem ad illam visionem Dei, quæ nobis in resurrectione promittitur, non ex hoc mundo istam concupiscentiam oculorum transferre conemur, sed mundanis cordibus pio studeamus affectu; nec corporalem faciem cogitemus, cum dicit Apostolus: « Videmus nunc » per speculam in ænigmate; tunc autem facie ad faciem²: » præsertim quia Apostolus expressius dixit: « Nunc scio ex parte; tunc autem cognoscam sicut et » cognitus sum. » Si ergo tunc corporali Deum facie cognoscemus, corporali ejus nunc facie cogniti sumus: « Tunc enim cognoscam, inquit, sicut et cognitus sum. » Unde quis eum non intelligat eo loco etiam nostram faciem illam significare voluisse, de qua dicit alio loco: « Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes, » in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu³; » de gloria scilicet fidei in gloriam contemplationis æternæ⁴. Hoc quippe agit hæc transformatio, qua interior homo renovatur de die in diem⁵. De quo et Apostolus Petrus, cum eum moneret ornari: « Non quæ a foris, inquit, ornentur capillorum incrispationibus, aut auro, aut margaritis, » vel veste pretiosa: sed ille absconditus cordis homo; » qui est ante Deum dives⁶. » In qua enim facie velamen habent Judæi non transeundo ad Christum, quoniam cum transierit quisque ad Christum auferetur velamen, ea nos facie revelata in eandem imaginem transformamur. Apertissime autem dicit: « Velamen super corda

¹ 1 Tim. ii, 5. — ² 1 Cor. xiii, 12. — ³ 2 Cor. iii, 18. — ⁴ Id. iv, 16. — ⁵ 1 Petr. iii, 3.

» eorum positum est¹. » Ibi est igitur facies, qua revelata nunc in fide, quamvis per speculum et in ænigmate contuemur: tunc autem facie ad faciem.

LII Quæ si approbas, tene mecum sancti viri Ambrosii sententiam, jam non ejus auctoritate, sed ipsa veritate firmatam. Neque enim et mihi propterea placet, quia per illius os potissimum me Dominus ab errore liberavit, et per illius ministerium gratiam mihi baptismi salutaris indulsit, tanquam plantatori et rigatori meo nimium faceam: sed quia de hac re et ipse hoc dixit, quod pie cogitanti et recte intelligenti loquitur etiam ille, qui incrementum dat Deus². [In ipsa ergo resurrectione non facile est Deum videre, nisi iis qui corde sint mundo. Et ideo: « Beati mundo corde, ipsi enim Deum videbunt³. » Quantos beatos jam numeraverat, et tamen videndi iis Deum non promiserat facultatem. Si ergo ii, qui mundo sunt corde, Deum videbunt, utique alii non videbunt. Neque enim indigni Deum videbunt, neque is, qui Deum videre noluerit, potest eum videre. Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis Deus quaeritur; nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu: et cum absens putatur, videtur; et cum præsens est, non videtur. Denique nec Apostoli omnes Christum videbant, et ideo ait: « Tanto » tempore vobiscum sum, et adhuc me non cognovistis⁴? » Qui enim cognovit quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum, et supereminentem scientiæ charitatem Christi, vidit et Christum, vidit et Patrem⁵. Nos enim jam secundum carnem non novimus Christum, sed secundum spiritum. Spiritus enim ante faciem nostram Christus Dominus, qui nos in omnem plenitudinem Dei

¹ 2 Cor. iiii, 15. — ² 1 Cor. iiii, 7. — ³ Matth. v, 8. — ⁴ Joan. xiv, 9. — ⁵ 2 Cor. v, 16.

miseriordia sua implere dignetur, ut videri possit a nobis.]

LIII. Hæc verba sancti viri, quæ non carnalia sed spiritalia sunt, in quantum intelligis, et vera esse, non quia ipse dixit, sed quia veritas sine strepitu clamat, agnoscis; in tantum intelligis unde adhæreas Domino, teque ipsam intrinsecus præparas incorporalem locum mansionis ejus ad audiendum silentium narrationis ejus, et videndam invisibilem formam ejus. « Beati enim mundo » corde; quoniam ipsi Deum videbunt. » Non cum eis, sicut corpus, ex aliquo loci intervallo apparebit; sed cum venerit ad eos, et mansionem fecerit apud eos; quoniam sic implebuntur in omnem plenitudinem Dei, non cum fuerint et ipsi plenus Deus, sed cum perfecte fuerint pleni Deo. Si autem non nisi corpora cogitamus, et nec illud saltem digne cogitare possumus, unde vel ipsa corpora cogitemus; non quæramus quid adversum nos ipsos loquamur, sed ab hac potius carnali consuetudine orando, et in anteriora nos extendendo, corda mandemus. Ut enim non tantum quod beatus Ambrosius, verumetiam quod sanctus Hieronymus ¹, dicam, Non solum Patris divinitatem, sed nec Filii quidem, nec Spiritus sancti quia una in Trinitate natura est possunt oculi carnis aspicere, sed oculi mentis. De quibus ipse Salvator ait: « Beati mundo » corde; quia ipsi Deum videbunt ². » Namque sicut alibi idem Hieronymus breviter ac veraciter definivit, Res incorporalis corporalibus oculis non videtur.

LIV. Has sententias de re tanta virorum tantorum non ob hoc interponere volui, ut cujusquam hominis sensum tanquam Scripturæ canonicæ auctoritatem sequendum arbitreris: sed ut illi qui aliter sapiunt, contentur mente videre quod verum est, et in simplicitate cordis quærere

¹ Hieronym. lib. 3. in Isai. 6. — ² Matth. v. 8.

Deum, ne tam doctos divinorum eloquiorum tractatores temere reprehendant. Nec te moveat quod a quibusdam minus considerate dicitur, Quid tunc videbunt oculi corporales, si Deum non videbunt? an forte cæci erunt, vel sine causa erunt? Neque enim attendunt qui hæc loquuntur, quia si non erunt corpora, nec illi corporales profecto oculi erunt: si autem erunt corpora, erit quod videre possint oculi corporales. Sed hæc jam tam satis dicta sint, quæ ab initio hujus opusculi mei diligenter lecta et relecta considerans, sine ulla fortasse dubitatione perspicies, ad videndum Deum per ejus auxilium, cor mundum te debere præparare. De corpore vero spiritali ¹, si Dominus juverit, opere alio experiemur quid disputare valeamus (9).

EPISTOLA CXLVIII ².

Commonitorium sancto fratri FORTUNATIANO.

Augustinus Fortunatiano episcopo Siccensi, ut episcopum quemdam ipsi reconciliet, quem litteris asperioribus offenderat, præsertim hoc dicto quod scripserat, nos his corporeis oculis non visuros Deum: diligenter interim explicans quomodo Deus videatur, et quatenus Apparet autem illum episcopum, quem non nominat, Anthropomorphitis fuisse.

I. SICUT præsens rogavi, et nunc commoneo, ut fratrem nostrum, de quo collocuti sumus, videre et rogare

¹ De Civit. Dei, lib. xxii, cap. 29. — ² Alias cxi, quæ autem 148 erat, nunc 21. — Scripta non serius an. 413.

digneris, ut ignoscat mihi si quid durius et asperius in se dictum accepit in ea epistola, quam me modo scripsisse non pœnitet, quia dixi istius corporis oculos nec videre Deum, nec esse visuros. Causam quippe adjunxi cur hoc dixerim, ne scilicet Deus ipse corporeus esse credatur, et in loci spatio intervalloque visibilis. Nihil enim videre aliter istius corporis oculus potest. Et ne illud quod dictum est: « Facie ad faciem¹, » sic accipiatur, tanquam membriis corporis terminatus sit Deus. Ideo me ergo dixisse illud non pœnitet, ne de ipso Deo tam impie sentiamus ut eum non ubique totum, sed per localia spatia divisibilem existimemus. Talia quippe his oculis non

II. Cæterum nihil tale de Deo sentiens, sed eum incommutabilem et incorporalem spiritum ubique totum esse credens, si tantam quisquam mutationem hujus corporis futuram putat, cum ex animali fuerit spiritale, ut etiam substantiam incorporalem, non locorum intervallis vel spatiis divisibilem, vel etiam membrorum lineamentis ac finibus terminatam, sed ubique totam, per tale corpus videre possimus; volo ut me doceat, si verum sapit: si autem in hoc falsum sentit, longe tolerabilius est corpori aliquid arrogare, quam Deo derogare. Et si vera est ista sententia, non erit contraria verbis meis, quæ in illa epistola posui. Istius namque corporis oculos dixi non visuros Deum, hoc intuens quod istius corporis oculi omnino non possunt cernere nisi corpora, quæ ab eis aliquo loci intervallo separata sunt: nam si nullum intervallum sit, nec ipsa corpora per eos videmus.

III. Porro autem si in tantam sui dissimilitudinem nostra corpora mutabuntur, ut oculos habeant, per quos videatur illa substantia, quæ non per locorum spatia vel dif-

¹ 1 Cor. XIII, 12.

funditur, vel finitur, alibi habens aliam partem, alibi aliam, in minore loco minorem, in majore majorem, sed ubique incorporaliter tota est; longe aliud erunt hæc corpora, et non erunt ipsa; nec sola detracta mortalitate atque corruptione et ponderis gravitate aliud erunt, sed in virtutem ipsius mentis quodam modo convertentur, si videre poterunt quomodo tunc menti, nunc autem nec ipsi menti videre concessum est. Si enim mutatis moribus dicimus hominem non esse qui fuit, si denique mutatis ætatibus ipsum corpus dicimus non esse quod fuit: quanto magis ipsum non erit, tanta conversione mutatum, ut non solum immortaliter vivat, verumetiam invisibilem videat? Quapropter si videbunt Deum, non istius corporis oculi videbunt; quia et in hoc non erit ipsum corpus usque in illam vim potentiamque mutatum, et non est contraria ista opinio illis verbis epistolæ meæ. Si autem hactenus non erit ipsum, quia nunc mortale, tunc immortale nunc aggravans animam, tunc nullo pondere ad omnem motum erit facillimum: ad videnda vero ea, quæ locorum spatiis intervallisque cernuntur, si non aliud quam ipsum erit, substantiam incorporalem et ubique totam nullo modo videbit. Sive ergo hoc, sive illud verum sit, secundum utrumque verum est quod istius corporis oculi Deum non videbunt. Aut enim istius erunt, et non videbunt; aut non erunt istius, si videbunt; quoniam tanta commutatione longe alterius corporis erunt.

IV. Sed paratus sum, si quid de hac re melius novit hic frater, vel ab ipso, vel ab illo a quo didicit, dicere. Quod si irridenter dicerem, etiam illud de Deo corporali membrisque per loca divisibili, dicerem paratum me esse dicere: quod non dico, quia non irridenter loquor, et talem Deum non esse omnino non ambigo, et ne talis esse